

AGTELEK. (*Ogtelek, Ogteluk.*)

M

ref.

nem

1243-ban Pelsőc határjárása a későbbi Agtelek, Kecső és Hosszúszó vidékét mint Éliás comes testvére, Ettre birtokát említi.¹ A falvak tehát ekkor még nem alakultak ki, vagy neveik nem verték gyökeret. Ettre a Kacsics-nemzetségből származik és őse a nógrádmegyei Kálnóról nevezett Ettre-családnak.² A területet nem ő, hanem valamely őse már korábban kapta királyi adományban.³ Amint az Agtelek név⁴ mutatja, a falu települése a XIII. század második felénél korábban nem indulhatott meg, neve pedig a következő század elején állandósulhatott.⁵ A határában húzódó barlangban, a Baradlában ugyan sokkal a magyarok idejövetele előtt kellett lenni életnek, de annak minden folytonossága megszakadt; ellenkező esetben legalább a XII. században meglelnők nyomait. A falu határa terméketlen, hegyes és mészköves, ami már a középkorban az állattenyésztés, a mészégetés és a háziipar felé irányította a lakosságot. A XVI. században, a török megjelenése után, nagy lendületet vett a juhászat. A hegyoldalakon csaknem minden agteleki család nagyobb juhnyáját legeltetett, sőt egyik-másik kecskéket is tartott.⁶ A legnagyobb magyar vlach, pásztor-nemzetség a Szegő volt, amely később valamennyi családjával nemességet szerzett. A pásztorkodás a felső vlach falvakból jövevényeket is vonzott, ami a keletkezésétől fogva teljesen magyar helységben némi,

¹ „Tenet (t. i. Pelsőc) metas cum Egruh fratre Elie comitis“ (Fejér IV/1. 287.). A kifejezés azt jelenti, hogy hosszabb területen közös a határ. Ha számottevő település lett volna valahol, azt említene a határleírás.

² A nemzetségre olv. Karácsonyi II. 266.

³ A Kacsicsok gömöri birtokaira: Település és nemesség, Turul, 1940. 22, 24–25. Itt leszármazás is található.

⁴ *Ag-Agh* gyakori középkori magyar személynév (Et. Sz. 24.). A hely nevét a belügyminiszter 1906-ban 3.089/II. c. sz. rendeletével Aggtelek alakban állapította meg.

⁵ 1272-ben a tornai Teresztenye Novákkal és Kecsővel határos, tehát Agtelek ekkor még az utóbbihoz tartozott. (Zichy-lt. F. 217. C. nr. 1.) Legkorábban a Kacsics-nemzetség osztályában 1348-ban olvasunk róla. Ugyanancsok osztály említi 1380-ból (Várad Török-lt. Gömör megye és a Jászói kv.). Általában igen kevés középkori adat maradt fenn róla. Ezek legnagyobb része az id. levéltárban.

⁶ Földjei évi három szántás és gyakori trágyázás mellett a vetőmagon kívül még két magot hoztak, amint lakói 1728-ban vallják (vm. dica). Sok juhdezsmajegyzék a XVI. század második feléből maradt meg, amelyek a juhosgazdákat épűgy vlachoknak nevezik, mint a garamelléki pásztorfalvak juhászait. Az említett 1728-as összeírás szerint kendert és dohányt természetnek, valamint házieszközöket készítenek. Már a középkorban a Sajó melléke és a tornai vidék áruí kieserélődésének központja volt (1483: DL 18853.).

de nemzetiségi szempontból elhanyagolható népi keveredésre vezetett. 1680 után a harcos idők és a nemzeti mozgalmak a jobbágyság nagy fogyását idézték elő, régi parasztságából kiemelkedett népes nemesi rétege azonban a jövevény magyar parasztsággal megszakítatlanul megőrizte az eredeti magyar hagyományokat.⁷ Középkori önálló egyháza a forrásokban nem fordul elő, az újkorban ref. anyaegyház ref. iskolával.⁸

HELYI NEMESSÉG.

*Agtelekről nevezett családok.*⁹ XV. sz. M: Agteleki, Kecsői; B: Magnus. — XVI. sz. M: Kóbor, Magyar.

Armálisták, kuriálisták. 1637.¹⁰ M: Borza, Dávid, 4 Szegő. — 1668.¹¹ M: 2 Dávid, 6 Szegő, 2 Tőzsér. — 1703.¹² M: Pethő, 5 Szegő, 7 Tőzsér alias Kovács, Vincze. — 1725/33.¹³ M: 7 Szegő, 2 Tőzsér, Tőzsér alias Kovács. — 1734.¹⁴ M: Bósa, Horkay, Pethő, 5 Szegő, Tőzsér.

⁷ A lengyelek 1682-ben történt átvonulása indította meg a nagyobb mérvű népi fogyást. A kurucok, majd a császáriak szinte állandósuló beszállásolásai következtében 1720-ban az összeírás mindössze két jobbágyot talált benne (CR). Nem sokat javult a helyzet 1728-ra sem. E kevés lakosságból 1739/40-ben a nagy pestis 14 áldozatot követelt (vm. lt., putnoki járás pestiskár-összeírása). Lakossága ekkor nemesekből került ki. A dézsmajegyzék már 1689-ben azt jegyzi fel róla, hogy legnagyobbbrészt armálistákból áll, akik azonban mind a helybeli jobbágyságból emelkedtek fel.

⁸ Prédikátorát 1600-ból közli MPrEA XIII. 48. 1606: Dec. Göm. agn. 1707-ben prédikátorát tartja számon a dicaösszeíró (Vm. dica). Egy 1720 körüli tanúvallatás szerint a helység az akkori emberek emlékezetét meghaladó idő óta állandóan ref., és az iskolamesteri teendőket is ref. rektor látja el (Tornallyay-lt.). 1771-ben ref. tanítója 16 ref. gyermeket oktat latin és magyar nyelven az elemi nyelvi ismeretekre (vm. lt., iskolaügyi összeírások). Az állandó tanítás kezdete: 1757.

⁹ Agtelekinek tulajdonképpen a Kecsői-családot nevezik, a Magnus-Nagy ennek egyik kiágazása. A Berzencei Kóbor-családnak része volt Zubogyban is. A Magyar-család eredetét nem lehetett megállapítani.

¹⁰ Dec. Göm. Volt helybeli jobbágycsaládok.

¹¹ Vm. jk. nr. 8. 406.

¹² Vm. jk. nr. 15. 56. Közülük 11 vett telken, egy nemesi kúrián, egy pedig királyi hozzájárulással mentesített kúrián lakik. Mind armálisták.

¹³ U. o. fol. 112–114. Bemutatott irataik szerint korábbi helybeli jobbágycsaládok, amelyek nemeslevelet szereztek.

¹⁴ Vm. lt. Nemesi összeírás.

BIRTOKOSOK.

1427.¹⁵ Kecői Gergely 26 p. — 1431.¹⁶ Kecői István 28½ p. — 1572.¹⁷ Kecői Imre és Sebestyén, Magyar Mihály, Kóbor Mihály és Ferenc 5 is, 6 ms, 2 qus, 7 i. — 1728.¹⁸ Ragályi Zsigmond, Menyhárt és László, Nebeszt György, Dancs Sándor, Szalai Zsigmond, Szathmáry Miklós, özv. Tornallyay Ferencné és Zsigmondné, Kellő Mihály, Osvárt Ferenc és István 6 ms, 1 i. — 1773.¹⁹ Ragályi József 6 c, 1 j; Fáy József 4 c; Draskóczy Ádámné 5 c; Ragályi Gedeon 2 c; Ragályi 1 c; Plettrich László 1 c; Fáy Pál 1 c; Beretky Zsigmond 1 c.

JOBBÁGYSÁG.

1551.²⁰ 1 j, 11 c, 1 extr. *M*: Balog, Borza (1564: Borsha; 1569: Borszo; 1575: Nagborza; 1620: Berze), Eged (1578: Egiuth; 1590: Egied), Kardos, KisGergel (1569: Gergel), Kyrál, Mazo, Molnor (1604: Molnar), 2 Pany (1567 hibásan: Panka; 1595: Bannj; 1599 torzitva: Panya; 1600: Pan), Tester (1569: Teszer; 1571: Teozser; 1586: Twser; 1590: Thozser; 1600: Teőzer); *B*: Babo. 1551—1635 között új nevek.²¹ 1564. *M*: Szege (1569: Segy; 1571: Zegeo; 1572: Sego; 1583: Zekeo; 1600: Szegeő). — 1567. *M*: Antal (e. n.), Dobos (1571: Thobos; 1577: Topoza; 1580: Thobocz;²² 1610: Topos). — 1569. *M*: Ferenc, Pal, Philip,²³ Pogan; *B*: Jolzua. — 1571. *M*: Barthok (1616: Bartus; 1620: Berteok; 1633: Bartho), Becze (1591: Beczie; 1610: Bőcze; 1634: Peczi), Bernaltt. — 1572. *M*: Albert (e. n.), Lukacz; *Sz*: Fedor (e. n.). — 1573. *N*: Stempel (1580: Tempel). — 1575. *B*: Tanko. — 1577. *M*: Pethe. — 1578. *M*: Marton (e. n.); *B*: Thot. — 1580. *M*: Simon; *B*: Cicer.²⁴ — 1584. *M*: Kettehej (1601: Keczei). — 1590. *M*: Czatos (1620: Czathocz), Kouacz (1600: Faber). — 1601. *M*: Borlobas. — 1602. *M*: Czepeo. — 1603. *M*: Dawid (1621: Dauit). — 1610. *M*: Mesaros, Nagj,

¹⁵ DL 35801.

¹⁶ DL 35802.

¹⁷ Dic. Tom. XV. 216.

¹⁸ Vm. dica. A közöltek zálogjogon birtokolják, tényleges tulajdonosainak a Bósai- és Sáfi-családokat mondják. A szám szerint fel nem jegyzett lakatlan telkekhez 17 drb. együtt 28 köblös szántó tartozik.

¹⁹ UT.

²⁰ A legkorábbi dézsmajegyzék teljes névsora. (Dec. Göm.) Az extr. Tanko illetőségi helye ismeretlen.

²¹ Dec. Göm.

²² 1580-ról két példányban maradt meg a jegyzék. Az egyikben Toboz, a másikban Szabó áll, tehát családnévvel és foglalkozása után jegyezték fel.

²³ Csak a báránydézsmában fordulnak elő.

²⁴ Többé nem fordul elő, lehetne esetleg a Borza-Borsó név latin fordítása.

Vegh. — 1611. *M*: Bacha. — 1613. *Sz*: Pasko.²⁵ — 1619. *M*: Cziszar (1620: Czasar), Vrban (1621: Orban). — 1620. *M*: Secsy. — 1631. *M*: Emredi (1632: Imregndi; 1633: Endredy). — 1632. *M*: Bogis (1634: Bodis). — 1633. *M*: Szegin; *B*: Olach. — 1634. *M*: Beke.

1635.²⁶ 1 j, 32 c, 4 i. *M*: Bartok, 3 Becze (1671: Beczi-Benczi; 1675: Becse), Bodys (1680: Boldis), 9 Borcza, Czyszar, Farkas, Meszaros, Nagy, Orban, 3 Pany, 6 Szegő, Tobocz (v. ö. 1567: Dobos), Toször (1671: Tözer; 1672: Toczier; 1672 tévesen: Füsér, UC 57/13; 1673: Tüsér); *B*: Olah, Tanko, 4 Thot, Tonko (1671: Danko).

1635—1773. között további új nevek.²⁷ 1672. *M*: Pall; *B*: Kako. — 1675. *M*: Kola (1677: Kollát; 1685: Korlát), Sipos. — 1677. *M*: Beret (1724: Barat, Vm. dica), Jakab, Petri; *B*: Miháides. — 1678. *M*: Czelenyi. — 1680. *M*: Bete, Elek. — 1685. *M*: Zegin. — 1686. *M*: Csürene. — 1691. *M*: Petős (1715: Petis, CR). 1700. *M*: Fazekas. — 1715. *M*: Sándor. — 1728.²⁸ *M*: Antal, natione siculus. — 1734.²⁸ *N*: Teslér. — 1753.²⁸ *B*: Vas alias Tót-falusi.

1773.²⁹ 21 c, 1 i. *M*: 2 Antal, 2 Bartók, 2 Bódis, Csöre, Máthé, Szabó, 7 Szücs; *N*: Fesler; *Sz*: Muránszky; *B*: 2 Tankó, 2 Tóth.

Cigányok.³⁰ 1774. Varga.

A helység az úrbéri bevallásokat 1771-ben magyar nyelven tette meg, a megye falusi jegyzőinek nyelvtudásáról 1862-ben készített kimutatás (Helyt. 20895/1862. eln.) szerint szintén: *magyar nyelvű*.

FÖLDRAJZI NEVEK.

1584.³¹ *Koborrez*.

1674.³¹ *Czigolában* ³² való szántó; 1694: Cigolyában, ortvány (Forgon-lt.); 1864: Csigolya (Pesty).

1675.³¹ *Akasztófa bérc*.

1694.³³ *Felső mezőn kert meg*; 1864: Felső mező (Pesty). *Szilvás parton*; 1864 (Pesty).

²⁵ 1612-ben tanúként hallgatják ki. Ekkor elmondja, hogy Berzétén született, ott nevelkedett és élt is jó ideig, Agtelekre kb. két évvel ez előtt szakadt (Batizfalvi, f. V. nr. 25.).

²⁶ A dézsmajegyzék teljes névsora. Belőle hiányzó, de korábban már előfordult és később is szereplő nevek: Dávid, Egyed, Emregi, Kovács, Pogány.

²⁷ A külön nem jelettek: Dec. Göm.

²⁸ Vm. dica.

²⁹ Az úrbérrendezéskor készített úrbéri tabella (UT) teljes névsora.

³⁰ Vm. lt., cigányösszeírások.

³¹ 1584: Vm. jk. nr. 1. fol. 147a; 1674: u. o. nr. 9. fol. 171; 1675: u. o. fol. 298.

³² *Csigolya* egy fűzfajtának neve, alkalmas kosárfonásra is. Böven ír róla Pais: MNy X. 68. V. ö. még Et. Sz. 1032.

³³ Forgon-lt.

*Baradla*³⁴ előtt; 1864: Baradla eleje (Pesty); 1887:

Baradla tető (a 75000-es kat. térképen).

Baradla között a Demék lapájában.

Középső mező; 1864 (Pesty).

Fagyos föld; 1864: Hidegvölgy (Pesty).

Keresztfánál; 1864: Keresztfa megi (Pesty).

A bába határon.

Alsó mezőn a Kavatsos dombon; 1864: Alsó mező (Pesty); 1887: Kovácsos hegy (a 75000-es kat. térképen).

Ravasz lyuk; 1887: Róka lyuk (a 75000-es kat. térképen).

1720.³³ *Királyrét — Barnarész.*

Csákányon. L. még Csákány helységet.

1786.³⁵ *Mezoldal*; 1864: Mező szél (Pesty).

„*Scerneito*³⁶ ein Morast“; 1887: Csernei tó (a 75000-es kat. térképen).

Pokolto, erdő — Holofeszek, erdő — Tempeltava,³⁷ erdő.

AJNÁCSKŐ.

Danuskue, Kues, Aynaskw, Anyaskw, Aynaskwalya, Anyaskew,
1565: *Haynachkeallya.*

A kis hely ma is eredeti helyén és formájában áll, fekvése magán hordja települési típusát. A közepén hatalmas sziklacsúcs emelkedik, amelyen a bolondóci ispánság Sőregben élő várjobbágysai a saját költségükön már a tatárjárás előtt némi erődítményt építettek.¹ A ma romjaiban látható ajnácskői vár a vész elmúlása után épült. A király építtette fel,² a várhegyet ma is teljes körben körülölelő Ajnácskőalja, később csak Ajnácskő, helységet pedig királyi népek³ alapították. Lakossága a vidék

³⁴ Eddigi magyarázat szerint a „paradlo“ szláv szóból származik, ami magyarul *gözölgőt* jelent (MNY XI. 40.). Egy más, kérdőjellel közölt magyarázat a szláv „bradlo“ szóból eredőnek mondja, amelynek magyar jelentése *szikla, kőszál* (MNY XI. 178.).

³⁵ Ber. prot. nr. 7, 9.

³⁶ Szl. „černa“ — fekete + tó (Szabó Dénes).

³⁷ Helybeli jobbágycsalád neve (1573).

¹ Iványi: Eperjes város levéltára 9. (1245-ben említik először a várat).

² Bizonyíték erre, hogy 1245 után állandóan ő adományozza, és Ajnácskőnek nemessége sincsen. Az igaz, hogy az 1245. évi oklevél várjobbágysokat nemesít meg, ezek azonban már ekkor is Sőregen laknak, később szintén itt és Almágyon bírnak. Ha t. i. a vár birtokukban maradt volna, akkor ők építették volna meg az alatt a falut és ebben az esetben okleveleinkben Ajnácskőről nemesekeket neveznének.

³ Hogy milyen számottevő volt itt e társadalmi osztály, az két korai peres ügyből látható: 1229: Vár. reg. 297. nr. 371. és 1255: Fejér IV/2. 336.